

ALMAN EDEBİYATINDA YENİ BİR AKIM: YENİ BİREYÇİLİK

Prof. Dr. Gürsel AYTAÇ

DAAD kısa adıyla tanınan Alman Akademik Mübadele Servisi (*Deutscher Akademischer Austauschdienst*), 15-17 Aralık 1977 tarihleri arasında Bonn'da üç günlük bir germanistik semineri düzenledi. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden otuza yakın germanistin, Ankara Üniversitesinden benim ve Prof. Yaşar Önen'in katıldığı seminerin konusunu 1970'lerin Alman edebiyatı ile toplum, politika ve ekonomi sorunları oluşturuyordu. Amaç, Avrupa'nın öteki ülkelerinde Alman edebiyatı okutan ve bu alanda araştırmalar yapan "yabancı germanistlere" Alman edebiyatının en son gelişimini ve bununla bağlantılı olarak Federal Alman toplumunun politik-ekonomik tablosunu tanıtmaktı. Edebiyat konusunda ilk konferans Prof. Hans Mayer'dendi ve "Kaybolmuş Bir Edebiyatı Ararken-Anı ve Yorum" (*Aufder Suche nach einer verlorenen Literatur-Erinnerung und Deutung*) başlığını taşıyordu.

Edebiyat tarihçilerinin 1945 yılından başlattıkları modern Alman edebiyatının savaşı yaşamış bir kuşağın, edebiyat geleneğiyle herhangi bir bağ kurmaksızın, başka bir deyişle edebiyat mirasından yararlanmak yoluna gitmeden yarattıkları bir edebiyat olduğu varsayımı oldukça yaygındır. Hans Mayer konferansına modern edebiyatta "süreklilik" (*Kontinuität*) özelliğini araştırmakla başladı. 1945 yılını sıfır noktası" (*Nullpunkt*), bu dönemin edebiyatını "çorak edebiyat" (*Kahlschlagliteratur*) olarak damgalayan yaygın görüşün hareket noktası şuydu: Savaşı yaşamış ve savaş yüzünden öğrenimini yarıda bırakmış ya da amaçladığı mesleğe geçememiş, Heinrich Böll'ün deyişiyle "gençliği elinden alınmış" bir kuşağın insanları aslında yazar olmak, şair olmak gibi bir hevesleri olmadığından kendilerini bu alanda yetiştirmek, eskileri tanımak gibi bir hazırlıkları yoktu. Onlar eğer savaştan sonra yazmaya kalkmışlarsa bu, bir çeşit içini dökme-ferahlama ihtiyacının belirtisiydi ya da savaş denen felâketi kendi tecrübelerine dayanarak gelecek kuşaklara anlatmak ve onları bu felâkete uğramaktan korumak gibi bir görev sayılıyordu. 1945 sonrası bu kuşağın edebiyat verilerini inceleyen edebiyat tarihçileri onları "Yeni Nesnelcilik" (*Neue Sachlichkeit*) ve Ekspresyonizm (*Expressionismus*) akımlarıyla ilişkili görmekte güçlük çekmezler. Hans Mayer de bu özelliğe değindi. Batı Almanya'da "Gruppe 47" adı altında toplanan yazarların ortak özelliği savaşı yaşamış olmalarıydı. 1947 yılının eylül ayında Hans Werner Richter'in organize edip yönettiği bu yazarlar birliği, kapalı bir dernek ya da kulüp değildi. Belli bir programı, üye listesi

de yoktu. Edebiyat alanında adını duyuran bütün Alman, Avusturyalı ve İsviçreli yazarlar için bir çeşit savaş sonrası Alman edebiyatı forumu karakterini taşıyan "Gruppe 47" toplantılarında yazarlar çalışmalarından parçalar okuyorlar ve açık eleştiriye sunuyorlardı. Hans Mayer, Walter Jens, Ernst Bloch grubun eleştiricileri arasındaydı. Kuruluşunun 30. yıldönümü "Gruppe 47'nin veda toplantısına vesile olmuştu. "Gruppe 47" nin yaşantılarına yabancı bir genç kuşağın edebiyat alanında kendini göstermesi, çözülmenin zamanı geldiğine işaretledi. Marcel Reich-Ranicki'nin deyimiyle 30 yıl boyunca başarılı bir "edebiyat deneme sahnesi" (*literarische Probenbühne*) karakteri göstermiş ve içinden Heinrich Böll, Günther Eich, Ingeborg Bachmann, Ilse Aichinger, Günter Grass, Martin Walser gibi ödül almış yazarlar çıkan bu guruba dahil olmak istemeyen yeni yazarların ortaya çıkması grubun dağılması için tek neden değildi. Hans Mayer piyasa şartları (*Marktverhältnisse*) ve eleştiricilerin tutumunu bu sonda etkili gördüğünü belirtti. "Gruppe 47"ye yapılan suçlamalar çoğunlukla formalistlik (Formalismus) etrafında yoğunlaşmıştır. Peter Handke edebiyatın öldüğünden yakınmakta, şair benliğinin yeniden dile geleceği, bireysel iç dünyanın yeniden keşfedileceği bir edebiyat özlemini dile getirmektedir. Özne-nesne-toplum ilişkilerinin yeni bir perspektifle ele alınması, edebiyatta öznelliğin, kişiselliğin (*Privatheit*) hak iddia etmesi şeklinde belirlemekte ve bu gelişim edebiyatta bir "eğilim dönümü" (*Tendenzwende*) nün varlığını vurgulamaktadır. Hans Mayer, edebiyattaki bu yeni eğilimi bir bakıma topluma reaksiyon, Federal Alman toplumunun makineleşmiş uygar hayat tarzının sonucu olan insanın yabancılaşması gerçeğine tepki olarak yorumladı ve bu nedenle de yeni eğilimi daha önceki eğilimle ortak payda üstüne yerleştirme olanağını belirtti. Edebiyatta süreklilik sorunu böylece "Almanya'dan yakınmak" (*Leiden an Deutschland*) doğrultusunda söz konusu olabilmektedir.

Edebiyatta eğilim dönümü (*Tendenzwende*) konusu, seminerin ikinci konferansında, Prof. Dr. Theo Buck'un "Siyasal ve Ekonomik Gelişimlere Edebi Tepkiler" (*Literarische Reflexe auf politische und wirtschaftliche Entwicklungen*) başlıklı bildirisinde daha ayrıntılı ele alındı. Buck, incelemesini Mayer'in konferansındakinden daha dar bir alana, 1970'lerin edebiyatına sınırladı.

1942 doğumlu Avusturyalı yazar Peter Handke, 1966 yılında "Gruppe 47" nin toplantısına ilk ve son olarak katılmıştır. Çağdaş Alman edebiyatını "tasvir yeteneksizliği" (*Beschreibungsimpotenz*) ile suçlayıp buna karşı başkaldıran Handke, kendinden bir önceki kuşağın oluşturduğu "Gruppe 47"ye karşı bilinçli bir tutum alır. Toplumculuğa angaje olan "Gruppe 47"ye karşı bilinçli bir bireycilik takınan Handke kendi tutumunu "Ben bir fildişi kule sakiniyim" (*Ich bin Bewohner eines Elfenbeinturms*) şeklinde özetlemiş, kendisine yapılacak eleştirileri peşinen kabullenmiştir. Profesör Buck, Handke'nin edebiyata asıl katkısını gerçekliği öznel biçimde

yansıtmasında buluyor. Handke'nin eleştirdiği edebiyat, gerçekliği kabataslak (pauschal) ve kalıplar halinde yansıtan edebiyattır. Buna karşılık kendisi "Üstesinden gelmem de benim gerçekliğimi işlerim" düsturuyla yazmaktadır. Onun klişe realizmine karşı çıkışında gerçekçiliğe daha çok yaklaşmak eğiliminin belirtisini gören Buck, Handke'nin de toplumu düzeltmekten yana olduğunu vurguladı. Doğum tarihi 1940-47 arasında değişen Federal Almanya'lı yazarlar kuşağı refah ve tüketim toplumunun hayat düzeyinde benliğini bulmuş kişilerdir. Onların "Gruppe 47"nin yansıtılmasına yabancı olması bir kuşaklar farkıdır, toplumsal gelişimin sonucudur. 1960'ların edebiyatı "*politikleştirilmiş*" edebiyattı. Politikleştirme dalgası (*Politisierungswelle*) Federal Almanya'daki siyasal seçimlerin, Vietnam savaşının aktüalitesi ile hızlanmıştı. 1970'lerde ise yazarların kendine dönüşü, kendini keşfetmesi söz konusudur. 1960'ların belgesel edebiyat tekniği terkedilip hayal gücünün yaratıcılığına başvurulmakta. Öznel realite edebiyatta ön plana geçmekte, ama bu bir çeşit diyalektik gelişim gereği toplumsal yaşantılardan uzak düşmemekte, başka bir deyişle toplum yaşantısında bireysel yön (*individuelle Gesellschaftserfahrung*) önem kazanmakta. Prof. Buck, 1970'lerin Alman Edebiyatındaki "*eğilim dönümü*"nde üç farklı görünüm tespit ediyor. Birincisi Peter Handke tarzı bireysellik ki, burada "*ben*" toplum sorunlarının bir katalizatörü (ayracı) durumundadır. İkinci görünüm Herbert Marcus'un önderliğini yaptığı yeni duygusallık çizgisidir ve yeni kuşağı babalarının suçuyla ezilmekten kurtarmayı amaçlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı ile suçlanan babaların günahını miras almaktan bıkan bir kuşağın yarattığı edebiyattır bu. Romantik devrimcilerin hayallerine, ütopyalarına yer veren bu çizgide önemli bir isim Peter Schneider'dir. Bu çizide belirgin özellik, "*ben*"in yanılığlarıdır (*Imitationen des Ichs*). Yeni bireyselliğin üçüncü görünümünü Prof. Buck, yeni "Werther durumu (*Neue Werther Situation*) olarak niteliyor ve "*hayattan mustarip*" oluşu (*Leiden am Leben*) bu edebiyatın yaşantı temeli olarak görüyor. Yeni perspektifin, içe yönelişin çağdaş toplum hayatının bir ürünü olduğu, refah toplumunun aşırı maddeciliği ve soğukluğundan, insanı kendine yabancılaştırmasından kaynaklandığı görüşü akla yatkın gelmektedir. Yeni "Werther durumu" olarak adlandırılan eğilimin 3. görünümü şairin iç dünyasını, aşkını, umutlarını, rüyalarını yeniden edebiyata sokma çabasıdır. Hayat bir çeşit problem, toplumsal hastalıkların belirti alanı olarak görününce şairin iç dünyasına kaçmak, yeni bir dünya aramak istemesi olağandır. Brinkmann'ın "*Gedicht*(şiir) başlıklı şiiri, devrimci gençliğin Amerika yaşantısıyla geçirdiği hayalkırıklığı sonucu kendini gerçeklikten sıyrılıp kendi hayal dünyasına, iç alemine kaçışını işliyor. Bu şiir seminerde "eğilimde dönüm" konusuna tipik örnek olarak ele alındı ve tartışılarak yorumlandı. Gezgin bir Avrupa genci Amerika'ya geliyor, seyahat çantasında iki tencereden başka birşeyi yok. Karşısına çıkan manzara, konserve kutularının oluşturduğu çöp yığınlarıyla, neon lambalarının suni ışığıyla, gazeteleri, ray-

larıyla çevre kirliliğine tipik bir örnek sayılan uygar şehir tablosu. Bu ortamda geçirdiği güne "hayat" demeye dili varmayan şair başka bir "maviliğe" dalmaktan başka çare görmüyor:

Gedicht

Zerstörte Landschaft mit
Konservendosen, die Hauseingänge
leer, was ist darin? Hier kam ich

mit dem Zug nachmittags an,
zwei Töpfe an der Reisetasche
festgebunden. Jetzt bin ich aus

den Träumen raus, die über eine
Kreuzung wehn. Und Staub,
zerstückelte Pavane, aus rotem

Neon, Zeitungen und Schienen
dieser Tag, was krieg ich jetzt,
einen Tag älter, tiefer und tot?

Wer hat gesagt, dass sowas Leben
ist? Ich gehe in ein
anderes Blau.

Seminerin politika ve ekonomi konularındaki konferansını Mannheim Üniversitesinden Profesör Dr. Mario Rainer Lepsius verdi. Federal Almanya'da 1972 den bu yana politik ve ekonomik gelişim "*Die politische und wirtschaftliche Entwicklung in der Bundesrepublik Deutschland seit 1972*" başlığını taşıyan bu konferansda dinleyicilere son derece olumlu, temelde problemsiz bir refah toplumu imajı iletildi. Bazı eleştirilere, daha doğrusu konuşmacının arkasından bazı itirazlara yol açan bu tür bir Almanya tablosu ve yayın organlarının dilinden düşmeyen işsizlik sorunu, meslek yasağı, anayasa teminatının sınırlandırılması gibi güncel konuları "*Problem hitabetçiliği*" (*Konfliktsretorik*) şeklinde etiketleyip önemsememe eğilimi Lepsius'un konferansının odak noktalarıydı. Söz konusu olumlu Almanya tablosunu konuşmacı, denge ilkesi üzerine kurdu: Federal Almanya'nın değerlendirilmesinde kültürel ve maddesel alanlardaki denge, politik düzen, ekonomik yapı ve kültürel gelişimin sonucu ve bileşkesi olarak görülmektedir.

Batı Almanya, territorial dengeleşmeyi sağlamış, bölgeleri arasında "*problemli*" olanı bulunmayan, federatif organizasyonla yönetilen ve metropolü olmayan bir ülke. Politik düzeninde en önemli özellik üç partili sağlam bir parti sistemi ve halkın kendini devletle özdeşirmesi (*Identifizierung*). Lepsius, politik seçim sonuçlarında büyük dalgalanmaların olmayışını ülkenin siyasal hayatındaki oturmuşluğun kanıtı olarak gös-

terdi. İki büyük parti, SPD ile CDU arasındaki oy dağılımı çok az farklı olduğundan, iktidarı hangi partinin alacağı sorunu tüm oyların % 1 i tarafından belirlenmektedir. Partilerin hiçbiri sınıf partisi değildir ve sınıf politikasına eğilimli değildir. Federal Almanya halkının kaba bir hesapla yarısı Sosyalist Partiyi (SPD), yarısı Hıristiyan Demokratları (CDU) tutmaktadır. Partilerin sınıf politikası olmadığı gibi mezhep stratejileri de yoktur. Bu gerçek, Alman vatandaşının kendisini belli bir parti ile özdeşirmesi olasılığını azaltmakta, partiyi kendi çıkarlarına yarayıp yaramamasına göre, yani araç olarak (rein instrumental) değerlendirmektedir. Keza Federal Almanya'da politik yönlerine göre ayrılık gösteren farklı işçi sendikaları yoktur, hepsi DGB'de, Alman Sendika Organizasyonunda merkezleşmiştir. Aşırı uçlar (*Extremisten*) iki güçlü partiye entegre edilmiş, böylece de belli bir elastikiyet sağlanmıştır.

Prof. Lepsius'a göre Federal Almanya'da son günlerin yayın organlarını ve kamu oyunu uğraştıran "işsizlik" sorunu yalnızca "dramatize" edilmiş bir sorundur. İstatistiklerde işsizler oranının kabarıklığında bir etken, çoğunlukla yarım gün çalışacakları bir iş yeri arayan kadınlar ve her işte çalışmayı kabullenmeyen müşkülpesent kişilerdir.

Gelir dağılımına gelince, Federal Almanya'nın iç yapısıyla ilgili tek problem, gelir dağılımındaki eşitsizliktir. İstatistiklere bakıldığında serbest meslek sahiplerinin aylık ortalama gelirleri 6600 DM iken, memurlar ayda ortalama 2700 DM, işçiler 2300 DM ve emekliler 1600 DM almaktadır. 1976 yılının bu rakamları, geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında gelir artış oranında da serbest meslek sahipleri baştadır (1970'de aylık gelir ortalaması 3400 DM dı). Federal Almanya'da gelir dağılımındaki farklılığın sosyal problem yaratmayışının nedeni, Lepsius'a göre, öteki sosyal sınıfların da hayat düzeylerindeki sürekli yükseliştir.

Lepsius'un konferansında en ilginç perspektif, Federal Almanya'nın politik ve ekonomik sorunlarını "*entelektüellerin oluşturduğu problem retorığı*" şeklinde yorumlamak eğilimiydi. Konuşmacıya göre kendilerini kabul ettirmiş bir elit zümre (*etablierte Eliten*) slogan haline soktuğu bazı konuları, meselâ, "*kapitalizmin egemenliği*", "*teröristlerin sempatanları*" v.b. konuları evirip çevirip kamuoyuna sunmakta, yani kendi varlıklarını ve saygınlıklarını ayakta tutabilmek için problemler keşfetmekte, bunlar üzerinde bol bol tartışmaktadırlar. Savundukları ayrı zihniyetlerle halkın gözünde "*düşman partiler*" olarak yerleşen bu "*tarafklar*"ın özel hayatlarında birbirleriyle pek samimi oldukları, bir araya geldiklerinde hoşça vakit geçirmekten geri kalmadıkları, oysa "tarafklar"larının bir araya gelince çoğu zaman kırıngınlıklarla sonuçlanan hararetli tartışmalara girdikleri tezi, konuşmacının espirili bir buluşuydu. Onun "*kendini kabul ettirmiş seçkin*" (etablierte Eliten) dediği çevrelerin "*problem retorığı*" (*Konfliktsretorik*) bir değerler eleştirisi durumundadır ve üç erek doğrultusunda yürütülmektedir: 1) komünist

eşitlik (*kommunistische Gleichheit*) 2) protestan tarzı bir antiotoritarizm (*protestantischer Antiautoritarismus*), 3) geleneksel kültür eleştirisi (*traditionelle Kulturkritik*) ki çoğunlukla Avrupa kültürünün soysuzlaşmakta olduğu tezini kapsamaktadır.

Prof. Lepsius'un konferansında ortaya çıkan temelde olumlu-uyumlu Federal Almanya tablosunun seminere katılan konuklar üzerindeki etkisi, aynı seminerde dinlenen edebiyat tarihçilerinin yaptıkları yoruma bir parça ters düştüğü için olacak pek olumlu değildi. Mayer ve Buck Alman edebiyatındaki yeni içe dönüş eğilimini yazarların Fedaral Almanya'dan hoşnutsuzlukları, bir çeşit tepkileri şeklinde yorumlamışlardı. Tezlerini istatistik verilerle temellendiren Lepsius'a karşı çıkışlar ilginçtir ki ancak kendisinin bulunmadığı bir oturumda ortaya çıktı.

Seminerin son faaliyeti Stuttgart'dan Prof. Greiffenhagen, yazar Heissenbüttel Karasch ve Romain'in oluşturduğu bir açık oturumdu. Konu: "*Eğilimde dönüm*" (*Tendenzwende*) bir slogan mı yoksa gerçeklik mi? Kanımca bu tartışma ve 16 Aralık akşamı "Wissenschaftszentrum"da dinlediğimiz "*Deutschland: ein schwieriges Vaterland*" (*Almanya : Güç Bir Vatan*) konulu konuşmayı izleyen tartışmalar Federal Almanya'nın gerçek atmosferini tipik bir biçimde yansıttı, çünkü Almanya'dan memnun olanlarla onu eleştirenlerin sesini aynı toplantıda duyurdu. Almanya dışındaki germanistler olarak biz her iki kutbun Federal Almanya'da da varlığını sürdürdüğü izlenimini kolayca edindik. Edebiyat akımlarını belirleyen de, işte bu düşünce ve duygu biçimlerinden hangisinin ötekine üstün geldiğidir. Savaş Sonrası Alman Edebiyatında eleştirici yön, toplumsal-tarihi gerçeklerin hazırladığı ortamda kaynaklanarak kendini göstermişti. Düşünce ve sanat gerçekliğinin diyalektiği sürmektedir; 1970'lerin Alman edebiyatında yenden içe dönüş, duygusallaşma, "*romantikleşme*" tesbit ediliyorsa, bu, edebiyat tarihçileri için aslında yeni bir şey değildir.